

קהילת אצפהאן משוועת לעזרה מכי"ח

שמעון שורצפוקס

הקדמה

בית-ספר ראשון של חברת 'כל ישראל חברים' באיראן נוסד אמנם רק בשנת 1898, אולם מעורבותה של חברה זו בחיי היהודים בארץ זו החלה קודם לכן, עוד בשנות השישים של המאה ה-19. היה זה בימי שלטונו של נאצר אלדין שאה (מלך בשנים 1848-1896) מהשושלת הקאג'ארית. ימי שלטונה של שושלת זו התאפיינו בהתגברות התפיסה השיעית בדבר טומאת הזרים, שבאה לידי ביטוי בהגבלות חוקיות על היהודים ובגזירות ובפרעות נגדם. התערבות מצד אירגונים ואישים יהודיים ממערב-אירופה, ובראש וראשונה של 'אגודת אחים' הבריטית ושל 'כל ישראל חברים' הצרפתית, הקלה מעט מקשי-מצבם של יהודי איראן. בשנת 1873 ו-1889 סייר נאצר אלדין שאה באירופה ונפגש עם אישים יהודיים, שביקשוהו להקל מכובד-העול המוטל על אחיהם באיראן. ואמנם בעקבות פניות אלה ואחרות מצד יהודי אירופה הוא פירסם צווים שהנהיגו כמה הקלות מינהליות וחוקיות במצב היהודים בארצו. אך הממשלה המרכזית של איראן היתה חלשה מכדי לאכוף את סמכותה, ואע"פ שהאפליה החוקית נגד היהודים נחלשה מעט, הוסיפה האפליה החברתית להתקיים.

מצב זה בא לידי ביטוי גם במכתב שאנו מפרסמים מאת ראשי קהילת אצפהאן אל חברת כי"ח בפאריס, מן ה-1.7.1897. מן המכתב למדים אנו על פרעות שנעשו ביהודי ח'וראסאן, ובהן נהרגו רובם ומיעוטם נאנסו להמיר דתם, ועל חשש לפרעות גם בערים טהראן, המדאן ואצפהאן. ביתר פירוט מספרים הכותבים על המצב בקהילתם. ומפירוט הפורענויות (התעללות במתים, גזילת שטח מבית-הקברות, חרם כלכלי על היהודים) אנו למדים על אופין החברתית. אין במכתב סימן כי היה לשלטונות חלק בגזירות אלה על היהודים. להיפך, הכותבים רומזים, כי קיים ניגוד בין המלך לכוהני-הדת.

המכתב, המתפרסם כאן לראשונה, לקוח מארכיון חברת כי"ח בפאריס. בארכיון לא נמצאה התשובה שניתנה לראשי קהילת אצפהאן ומה היתה התערבותה של חברת כי"ח בעקבות מכתב זה.

נכתב פה אצפהן יע"א¹ בסדר והנה פרח מטה אהרון לבית לוי ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים² שהוא חמישי בש"ק³ ראשון לחודש תמוז התרנ"ז לייצירה.⁴

אהלל שירי קודש⁵ לה' ראשית תבואת⁶ החדש, מתחדשין הלכות עולם במדת הגודש. ק"ק היושבים ראשונה במלכות⁷ דנים לכף זכות. נוהגים נשיאותם ברמה ונסיכות. עיני העדה. לתורה ולתעודה. אבירי הרועים⁸. נאה אף ונעים. נטעי נעמנים⁹ ושעשועים. מעולם אנשי שם נשיאי עדה קרואי מועד גם בניהם ישבו כסאות משפט עדי עד ראשי אצילי ישראל מנהיגי עדה קדושה אבן הראשה.¹⁰ לכל דבר שבקדושה. הגבירים הרמים והנעימים. ה"ה¹¹ אחינו בני ישראל אנשי חברה¹² אשר בעיר הבירה פאריז ועל ראשיהם. אלה אלופיהם. לכל צדיק וצדיק מדור בפני עצמו לפי כבודו. כזית הודו. ה"ה שרי צבאות שרי התורה. מוציאים תעלומות לאורה. כמו אספקלרייא המאירה. ערוכה בכל ושמורה. כמסיני למשה מסורה. הח"ה¹³ והגאונים וראשי אלהי ישראל. יהי רצון שתזכו בבנין אריאל אכ"ר.¹⁴

שרי החיל. כרוזא קרי בחייל. האמנתי כי אדבר.¹⁵ וחילים אגבר.¹⁶ שאם אמרנו אספרה כמו זה הצער של אחינו בית ישראל בכל ערי פרס ובפרט אלו היושבים בעיר אצפהון ולהודיע צערם לרבים. ולהיות בספר נכתבים. קצרה היריעה מהכיל. אלפיים בת יכיל. לא יוכלון שאת קן קולמוסא וקן מגילתא. איכפל תנא לאשמעינן רבותא. מרוח צועה מצער אחינו בני ישראל יושבי אצפהון לאלפים ולרבבות. עיר צרות רבות. כי כל הגוים היושבים פה אצפהון כל איש שורר בביתו¹⁷ ובחימתו. ויחנו בעברונה.¹⁸ והיום הזה תאמרנה.¹⁹ מפומיהון נפקין זיקוקין.²⁰ דברים המסירקין כמדקרות חרב ומסתחרין עלינו כעכנא.²¹ צדו

1	יכוננה עליון אמן.	11	הלא הם.
2	במדבר יז:כג.	12	הכונה לחברת 'כל ישראל חברים'.
3	בשבת קודש.	13	החכמים השלמים.
4	1.7.1897.	14	אמן כן יהי רצון.
5	לפי עמוס ח:ג.	15	תהלים קטז:ז.
6	לפי משלי ג:ט.	16	לפי קהלת י:י.
7	אסתר א:יד.	17	אסתר א:כב.
8	לפי שמואל א כא:ח.	18	במדבר לג:לד.
9	ישעיהו יז:י.	19	אסתר א:יח.
10	זכריה ד:ז.	20	בבלי חולין קלז ע"ב.
21	השנה בבלי ברכות סא ע"ב: בבלי ב"מ נט ע"ב. הביטוי על שני חלקיו — 'מפומיהון נפקין זיקוקין' ומזותחרין עלי כעכנא' — לקוח מן הפיוט 'יה אלה מלכות' לר' ישראל נג'ארה, זמירות ישראל, מהדורת ר' פריס-חורב, עמ' 40.		

צעדינו מלכת ברחובותם,²² פן נלכד בשחיתותם.²³ כי נער קטן נוהג בנו²⁴ במקלו ותרמילו ושלף נעלו. והנה איש מצרי מכה איש עברי.²⁵ מחו ליה אמוחה²⁶ על כל פצעים תעשה איבה. אחרי דרגא תביר.²⁷ דין מוחי תביר ודין ראשיה פציע. וידכאו בצער ואין מושיע.²⁸ וכל ישראל אשר בערי פרס ובפרט אנשי אצפהון כולם הרי הם בסכנה עצומה. סכנת גוף ונשמה. כאשר מראש הודענו. ומקדם אותם גילינו. וכמה כתבנו ושלחנו למעלת הכתרים²⁹ מה שעשו הגוים בעיר כוראסאן שהרגו הישראלים רובם. ומקצתם שנשאר המירו את דתם על ידי חרב והשתא כל הגוים אשר בערי פרס ובעיר טהראן והמדאן ובפרט כאן באצפהון ככה הוא כוונתם, שבתם וקימתם. לעשות כתבניתם. והכומרים שלהם ובפרט שיך מחמד טקי שקורים אותו אקא³⁰ ניגפי בכל יום ויום באים עלינו בעלילות מריבות וגוזרים עלינו גזרות קשות ורעות כלענה וראש. בתחילה היה לנו בית הקברות מזמן קדמון. לקח משרתו אחד מעבדיו והוציאו את עצמות המתים ואנו אין אנחנו יודעים מה עשו להם. ואח"כ בית הקברות היה לנו מזמן חדש בא אחיו ששמו אקא נור מולאה³¹ ולקח חציו ובזמן שנפטר המלך נאצרדין שאה³² והרגו אותו. עד עכשיו גלות שלנו נעשה כפלי כפלים עד עכשיו כך עשה ועשו עם המתים ועכשיו באו עלינו על החיים, העניים המדולדלים שהיו מזמן קדמון זה היה דרכם שהיו קונים מסוחרי אומות עצמם דברים של צמר גפן בשביל מלבושים מקצתם היו חוזרים על פתחי האומות ומקצתם היו הולכים לכפרים ומוכרים לגוים והיו מרויחים כמו לחם צר ומים לחץ.³³ ועכשיו משך שלשה חדשים הוא שחידש גזרות על הסוחרים שלא ימכרו לישראלים שום דבר בשביל מלבושים וגם עשה חרם לכל הישמעאלים שלא יקנו מיד ישראל שום דבר באותה שעה וירב בבית יהודא תאנייה ואנייה.³⁴ אויה לנו אויה. ועכשיו שלשה חדשים הוא שכל אנשי אצפהון מלבד שמונה או עשרה בני אדם שיש לאל ידם והשאר כולם רעבים ויחפים ומושלכים בראש כל חוצות ואין חומל ואין חונן ואין מרחם וגם כל מי שיהיה עסק שילך לשוק ויחזור לא יש לו תקוה שיחזור לביתו לשלום. כי אם דווקא מכים אותו מכת מרדות ונושאים על החמור ומביאים ומשליכים אותו בביתו. וגם בעיר טהראן ששם כסא המלך עשו כך והיו רוצים לכלות את כולם ובהמדאן גם כן בא שמועה שנתקבצו והיו רוצים לכלות אתם ביום אבילות שלהם שהיה ביום י"א לחודש

22	איכה ד:יח.	29	רבים של כת"ר (ר"ת של כבוד תורתו).
23	איכה ד:כ.	30	הוא מנהיג העולמא של השיעיים הידוע
24	לפי ישעיהו יא:ו.		שהשתלט על אזור אצפהאן באותו זמן.
25	שמות ב:יא.	31	אין ידיעות עליו.
26	בבלי מגילה יט ע"ב.	32	נרצח בשנת 1896.
27	מישחקימילים על שמות טעמי המקרא.	33	ישעיהו ל:כ.
28.	השוה תהלים לד:כ.	34	איכה ב:ה.

סיון³⁵ והקב"ה הפר את עצתם והמלך גם כן כמדומה שמפחד מן הכומרים שמה יתקבצו ויעמדו כנגדו וגם כן בזמן קדמון כמה פעמים באו עלינו בעלילות רבות לעשות וכתבנו למעלת המרווחם סי'³⁶ משה מונטיפיורי תנצב"ה³⁷ יפדה את נפשנו ממות וגם החיה אותנו בזמן יוקר שערים. יהי רצון שתהיה נשמתו צרורה בצרור החיים. אמנם שאנחנו שמענו ונדעם שמעל³⁸ הכתרים רחמנים בני רחמנים גומלי חסדים בני גומלי חסדים המחזיקים במדותיו של אברהם אבינו וכי אין אנחנו בני אבות. ותמהים אנחנו שעל מה חרי האף הגדול הזה³⁹ שאין אתם משגיחים עלינו בעין חמלה וחנינה ועכשיו באנו בנא⁴⁰ בבקשה ותחינה שתעיף כחכמתכם שתכתבו כתב אחד לשם המלך החדש מוזהרדין שאה⁴¹ שישגיח על כל הישראלים הגרים בערי פרס תחת ממשלתו ובפרט ישראל הדרים [כאן]⁴² בעיר אצפהאן בעין חמלה אולי יעלה תרופה למכתינו ויקל מעלינו עול גלותינו כי יום צרה ותוכחה ונאצה היום הזה כי באו בנים עד משבר וכוח אין ללידה⁴³ מקוצר רוח ומעבודה⁴⁴. הנה כי כן חזקו והתחזקו בעד עמנו ופקחו עיניכם עינא דאשגחותרא. כי חביבה מצוה בשעתה. להחיות נפשות רבות. לאלפים ולרבבות. להוציא אותנו מרשת זו טמנו גאים⁴⁵. תרבות אנשים חטאים⁴⁶. שמצוה דנא אין חקר למתן שכרה. עולה לגבוה סלקא אלקים חשבה לטובה. וכאילו קיימתם כמה עולמות. מלאות מאלפים ומריבבות אלף רבבות. גם אנחנו גם טפינו על משמרתנו אנחנו עומדים. ואלו פיננו מלא צלותא ובעותא מול האלקים. ה' צבאות יגן עליכם. ויגביה כוכב מערכתם. ותאריכו ימים על ממשלתכם. וישוייב יתכון מעינא בישא עינא דחזו לכם בבישותא תפקע חושך לו יחשיך תעובר צורתא. ובשכר זו ישלח ה' בכס ברכה באסמיכם⁴⁷ ובכל מעשה ידיכם. למען ירבו ימיכם וימי בניכם כי עד כה עזרתנו עזרה בצרות בשפר העזרה הן עזר לישראל אכי"ר. ומחילה ממעלתכם שאם אתם יודעים שיש אנשים אחרים נכבדים בעיני המלכים יותר מכם באותם המדינות ויותר קרובים הם למלכות תבקשו מהם בשבילנו לעזור אתכם על זה הענין שאנחנו כסומים ואין אנחנו מכירים אותם ולמען ה' אלקי ישראל שתכתבו שמותם בשבילנו שאנחנו נכתוב בשבילם בקשות ותחנונים לעזרנו וגם תכתבו על פני המה פוטקא⁴⁸ ותשלחו בשבילנו שאחר כך נניח מכתבים

35 11.6.1897 — חג עאשוראא שבו מגיעה ההתלהבות הדתית השיעית לשיאה. כפי שפירש לי פרופ' אמנון בהן.

36 סיניור.

37 תהי נשמתו צרורה בצרור החיים. הוא נפטר ב־1885.

38 קרי: שמעלת. שמות ו:ט.

39 דברים כט:כג. לפי תהלים קמ:ו.

40 בבקשה. במדבר לב:יד.

41 מלך מ־1896 עד 1907.

42 כתם מונע קריאת מלה זו בכתה"י.

43 לפי דברים כח:ה.

44 מעטפה?

לשלוח למעלת הכתרים שיגיע למעלתכם בלי עכבה ואין להאריך כי אם בשלומכם הטובים והנעימים וה' יברך את עמו בשלום.

הצעיר⁴⁹ אברהם בן המ' יחזקאל נ"ע יזיי"א⁵⁰
עבדא זעירא שמואל בן משה ס"ט⁵¹

הצעיר יצחק המ' ⁵² משה נ"ע
הדורש שלומם וטובתם

הצעיר אברהם ה"מ משה נ"ע
קטינא דארעא מצפה לישועה
מתושבי אצפהון יע"א זעירא
משה במה"ר⁵³ ישועה זלה"ה⁵⁴
יזיי"א קרוב"ץ⁵⁵

הצעיר יוחנן בן המ' א' ⁵⁶ אברהם

הצעיר שמואל בן חמא אבא נ"ע

הצעיר מרדכי בן המ' אליהו

(צל)⁵⁷ הצעיר יעקב בה"מ יצחק נ"ע

הצעיר אשר בה"מ שלמה נ"ע

באנו בנא בתחנונים לפני שוכן מעונים ומחסה לשיפונים⁵⁸ ואחנו בני ישראל שמעו באנו פעמים לכתב על צרת בלהן וזען ועקן⁵⁹ תחת הגלות כלענה ורוש. ועוד באו וסתמו וסגרו את פתח חצרינו ואין אנו יכולים לצאת ולבוא אז על גגים. ישראלים משלחים לחם לנו ולא יש תרופה למכתינו. אין קול ואין עונה ואין קשב לנו. בבכיה ובתחנונים ובבקשה מכם אחינו בני ישראל ותעשו בעין חמלת תרופה לנו במהרה ובעגלא ולא יתעכבו עוד כי באו מיים עד נפש. ולא להאריך כי אם בשלומכם הטוב והנעימים. עבדא דמאריה
וצעיר לדריה ניסן במוה"ר אליהו נ"ע זי"א ו"ש וב"ש⁶⁰

49	זהותם של החותמים אינה ידועה לנו.	54	זכרונו לחיי העולם הבא.
50	נחור עדן יראה זרע יאריך ימים אמן.	55	קול רנה וישועה באהלי צדיקים.
51	סיפיה טוב.	56	המנוח אבי.
52	המלה בן נשמטה. המ' = המנוח.	57	צדיק לברכה?
53	מורנו הרב.	58	לפי תהלים קד: יח.
59	בלהות, זועות ומועקות: משחק מילים על שמות כמה מצאצאי עשו (בראשית לו: כז) כפי שפירש לי הרב ש.ז. הבלין.		
60	זרעו יירש ארץ. והוא שלום וביתו שלום.		